

ԱՐՍԵՆ ՇԱՔԱՆՅԱՆԻ ՆՈՐԱՀԱՅՏ ՈՐՄՆԱՆԿԱՐՆԵՐԸ ՓԱՐԻՋԻ ՍՈՒՐԲ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՄԿՐՏԻՉ ԵԿԵՂԵՑՈՒՄ

ԱՐԱ ՀԱԿՈՐՅԱՆ

Արսեն Շաքանյանը հայ ծովանկարչության նշանավոր դեմքերից մեկն է: Եղել է «Փարիզի ծովային նկարիչների» և «Գունավոր փորագրության» ընկերությունների հիմնադիրներից, պարզևատրվել «Պատվո լեգեոն» շքանշանով:

Ծնվել է 1864 թվականին Արևմտյան Հայաստանի Կարին (Էրզրում) գավառի Սունինց գյուղում: Նախնական կրթությունն ստացել է տեղի Արծնյան վարժարանում, ապա մեկնում է Վենետիկ՝ ուսանելու Մուրադ-Ռաֆայելյան վարժարանում: Ավարտելով ուսումը՝ վերադառնում է հայրենի Կարին: Այդ ընթացքում Շաքանյանը Թեոդոսիայում հյուրընկալվում է ծովանկարիչ Հովհաննես Այվազովսկուն և, որպես գեղանկարիչ, ստանում Մեծ ծովանկարչի օրհնությունը: Ընդհանրապես Այվազովսկու հետ հանդիպումը վճռորոշ նշանակություն է ունեցել՝ Շաքանյանի մասնագիտական ուղին վերջնականապես որոշելու համար: Ահա և ուսումը շարունակելու համար Շաքանյանը մեկնում է Փարիզ: Հանձնելով համապատասխան քննություններ՝ ընդունվում է Փարիզի գեղարվեստի ազգային բարձրագույն դպրոց՝ դասառություն վերցնելով Գյուստավ Մորոյի արվեստանոցում: Այնուհետև, ավելի առաջադիմական սկզբունքների դավանելու նկատառումով Շաքանյանը դուրս է գալիս գեղարվեստի դպրոցից և տեղափոխվում Ժյուլիանի ակադեմիա՝ ուսանելով ֆրանսիացի երևելի մանկավարժ-նկարիչներ Ժան Պոլ Լորանի և Բենժամեն Կոնստանի դասարաններում:

Շաքանյանը եղել է բեղմնավոր նկարիչ: Ինչպես ցույց են տալիս փաստագրական նյութերը, բացի փարիզյան սալոններից և խմբակային ցուցահանդեսներին մասնակցելուց, արվեստագետը գրեթե ամեն տարի կազմակերպել է իր աշխատանքների անհատական ցուցադրությունները: Դրանցում փարիզյան արվեստասեր հասարակայնությունն ըմբռնել է արվեստագետի գեղանկարչական և գրաֆիկական ստեղծագործությունների հաճույքը: Նկարչի կազմակերպած ցուցահանդեսներն իրենց արձագանքներն են գտել ֆրանսիական մամուլում¹: Շաքանյանը փորագրանկարչության մեծ վարպետ էր: Նրա

¹ Տե՛ս **Galerie Georges Petit**, “La Chronique des Arts et de la Curiosité”, Paris, 25 novembre 1899, N 36: Paul-Louis Hervier, “La Presse”, 21 mars 1905, N 4178: Julien Leclercq, Arsène Alexandre, Otto et Morot, “Le Figaro”, 8 mai 1902, N128: Tableux et Pastels par Arsène Chabanian, “Le Gaulois”, 14 novembre 1906, N 10623...

օֆորտով կատարված մի շարք գործեր, ինչպես նշում է ֆրանսիական մամուլը, իրենց բարձր վարպետությամբ գերազանցել են նույնիսկ ժամանակի ճանաչված նկարիչների ստեղծագործությունները:

Արսեն Շաբանյանն աստիճանաբար համաեվրոպական ճանաչում է ձեռք բերում: Դեռևս կենդանության օրոք նրա «Լիալուսին» կտավը գնվել է Ռուսաստանի կայսրուհու կողմից և ցուցադրվել կայսերական արքունիքի թանգարանում: Նկարներ են գնվում նաև Բեռլինի պոլիտեխնիկական ինստիտուտ-թանգարանի, Մյունխենի, Ֆիլադելֆիայի, Վաշինգտոնի, Նյու Յորքի, Բուենոս Այրեսի, Լոնդոնի, Վենետիկի, Փարիզի, Տոկիոյի, Բրազիլիայի Պերնանբուս, Ալեքսանդրիայի Պինակոտեկ թանգարանի ու քաղաքապետարանի, Սիդնեյի Գեղեցիկ արվեստների և մի շարք այլ քաղաքների մեծ ու փոքր թանգարանների համար:

Մեզ համար սակայն նորույթ էր Շաբանյանի՝ որմնանկարչական արվեստով զբաղվելը:

Այդ նկատառումով հետաքրքրական փաստի ենք հանդիպում Հայաստանի ազգային պատկերասրահի արխիվային բաժնում պահվող նկարիչ Եղիշե Թադևոսյանին ուղղված երաժշտագետ-մանկավարժ Մարգարիտ Բաբայանի՝ 1904թ. նամակում²: Նամակագիրը գրում է. «Վերջերս մերոնք մտել էին հայոց նոր կառուցված եկեղեցին. (Փարիզում – Ա. Հ.) այնտեղ միայն երկու նկար կա՝ Շապանեանի վրձնին պատկանյալ, երկուսն էլ marin-ներ են (ծովանկարներ – Ա. Հ.). մեկը Նոյան տապանը, իսկ մյուսը մի նավ, որի մեջտեղը կանգնած է Քրիստոսը...»³:

2015թ. Փարիզում եղած ժամանակ մենք այցելեցինք 1904թ. կառուցված Սուրբ Հովհաննես Մկրտիչ եկեղեցի⁴: Այստեղ էլ տեսանք վերը նշված որմնանկարները: Սրանք այսօր Շաբանյանից մեզ հայտնի առաջին որմնանկարչական աշխատանքներն են, ըստ էության ավելի շատ կատարված հայկական մատենական նկարչության ոճապատկերային եղանակով:

Առաջինում պատկերված է Արարատ լեռան գագաթին հանգրվանած Նոյյան տապանը: Իհարկե, պատկերում բիրլիական Արարատն ամբողջությամբ պայմանական ձևերի մեջ է և քիչ է նմանվում իրական լեռան գծապատկերին⁵: Այստեղ լեռը դեռևս ամբողջությամբ շրջապատված է ջրհեղեղից

² Մարգարիտ Բաբայանը (1874-1968), երաժշտագետ ու մանկավարժ լինելուց բացի, նաև երգչուհի էր ու դաշնակահարուհի:

³ ՀԱՊ, արխիվային բաժին, ինվ. N 331:

⁴ Տաճարը կառուցվել է հայ գործարար ու բարերար Ալեքսանդր Մանթաշյանցի միջոցներով:

⁵ Չենք կարծում, որ Շաբանյանը տեսած չլիներ Արարատ լեռան տեսքը: Իհարկե, նա Հայաստանում չի եղել, սակայն հանդիպած կլիներ Հովհաննես Այվազովսկու Արարատ-

գոյացած ջրերով: Ինչ-որ չափով պարզունակ կատարված այս ստեղծագործությունը հավաքվում է կիսաօվալաձև տեսք ունեցող հայկական մանրանկարչական զարդանախշերի գոտիով, որտեղ բուսական և երկրաչափական զարդամոտիվների միջև երևում են թեմայի հետ անմիջականորեն կապվող աղանիները: Նրանք իրենց կտուցները մոտեցրել են խաղողի ողկույզներին (դա էլ քրիստոնեական սիմվոլիկա է՝ աստվածաշնչյան գաղափարների տարածման նկատառումով):

«Նոյան տապանը Արարատ լեռան գագաթին»

ներին, կամ թեկուզ Վենետիկում՝ Մխիթարյանների մոտ հրատարակված «Բազմավեպ» և «Գեղունի» հանդեսներում բազմիցս վերատպված Արարատ լեռան տեսարաններին: Չմոռանանք, որ Արարատին նվիրված բազմաթիվ նկարների վարպետ Գևորգ Բաշինջաղյանին Շաբանյանը ծանոթ էր դեռ 1900թ.¹ Փարիզում կազմակերպված համաշխարհային ցուցահանդեսի օրերից, որտեղ ռուսական բաժնում ցուցադրվել են նաև Այվազովսկու և Բաշինջաղյանի նկարները: Արսեն Շաբանյանն իհարկե ծանոթ կլիներ Բաշինջաղյանի ռեալիստական գործերին:

Երկրորդ աշխատանքը նորկտակարանյան թեմաներից է: Հավանաբար այստեղ ներկայացվում է «Քրիստոսը հանդարտեցնում է ծովի ալեկոծությունը» հայտնի պատմությունը: Նախորդի նման կրկնվող կիսաօվալ զարդագոտու ներսում տեսնում ենք նավակի մեջ նստած Հիսուս Քրիստոսին: «Եւ քամի մեծ փոթորիկ էր լինում, եւ ալիքները թափում էր նաւի մէջ, մինչեւ որ համարեա արդէն լցվում էր: Եվ Ինքը նաւի ետի կողմումը բարձի վերայ քնած էր. եւ նորան զարթնեցնում են եւ ասում նորան. Վարդապետ, հոգո՛ւ չէ՞ որ կորչում ենք: Եւ նա զարթնելով քամիին սաստեց եւ ասաց ծովին. լռի՛ր, պապանձուի՛ր. եւ քամին դադարեց, եւ մեծ խաղաղութիւն եղաւ»⁶: Պատկերում ալեկոծ ծովն է, իսկ նավակում չեն երևում առաքյալները. Քրիստոսի խաղաղ հոգեվիճակը խորհրդանշում է կտակարանյան թեմայի ողջ բովանդակությունը:

«Քրիստոսը հանդարտեցնում է ծովի ալեկոծությունը»

Այսպես ուրեմն, հայ տաղանդավոր ծովանկարիչն առիթի բերումով կատարել է նաև որմնանկար, որոնք երկու դեպքում էլ թեմայի առումով առնչվում

⁶ Նոր Կտակարան, Մարկոս 4. 37, 38, 39:

են ծովային տեսարանների հետ: Գուցե դա է եղել Շաբանյանին հրավիրելու պատճառը: Այնուամենայնիվ, երկու տեսարաններում էլ Շաբանյանը սիրով է անցել գործի, թեև ավելի շատ ուղղորդվել է ավանդական ազգային մանրանկարչության ու հաստոցային ոճի սովորույթներով:

Եթե «Տապանի» դեպքում կոմպոզիցիոն պարզունակ լուծումը կոչված էր ավելի շատ աստվածաշնչյան տեղեկատվություն հաղորդելու, ապա երկրորդ դեպքում նկատելի է որմնանկարչությանը ոչ հատուկ ավելի հաստոցային սկզբունքների կիրառումը: Զգացվում է փոթորկի ուժեղանալը, որը տարուբերում է ծովի թափանցիկ ալիքները և նույնիսկ Քրիստոսի թիկնոցի փեշերը:

Փաստորեն կերպարվեստի տարբեր ժանրերում իրեն հիանալիորեն դրսևորած Արսեն Շաբանյանն ի հայտ է գալիս նաև որմնանկարչության ոլորտում, որոնք թեպետ չեն հասնում նկարչի հաստոցային և փորագրանկարչական աշխատանքների փայլուն կատարումներին, սակայն դրանցում վկայում են արվեստագետի՝ եվրոպական միջավայրում լայն ճանաչում ունենալու և տեխնիկայի տարբեր միջոցներով աշխատելու կարողության մասին:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Նյութը վերաբերում է հայ ծովանկարչության երևելի դեմքերից մեկի՝ Արսեն Շաբանյանի որմնանկարչական աշխատանքներին: Հայաստանի ազգային պատկերասրահի արխիվային բաժնում գտնվող Մարգարիտա Բաբայանի՝ 1904թ. գրած նամակից տեղեկանում ենք, որ Արսեն Շաբանյանը Փարիզի նոր կառուցված հայոց Սուրբ Հովհաննես Մկրտիչ տաճարում երկու տեսարան է նկարել, երկուսն էլ ծովային թեմաներով: 2015 թվականին հողվածի հեղինակը, մեկնելով Փարիզ, տեսել և լուսանկարել է Շաբանյանի վրձնած աստվածաշնչյան այդ երկու տեսարանները, որոնք անհայտ էին մնացել արվեստասեր լայն հասարակայնությանը: Հոդվածում ներկայացվում են դրանք համապատասխան մեկնաբանումով:

Բանալի բաներ – ծովանկարչություն, փորագրություն, օֆորտ, որմնանկար, գծապատկեր, հաստոցային, գեղանկարչական, գրաֆիկական, սիմվոլիկա, մանրանկարչություն, սալոն:

НОВОЯВЛЕННЫЕ РАБОТЫ АРСЕНА ШАБАНИАНА В ЦЕРКВИ СВЯТОГО ОВАНЕСА МКРТЫЧА В ПАРИЖЕ

ԱՐԱ ԱԿՕՅԱՆ

Статья посвящена фрескам одного из самых известных армянских маринистов Арсена Шабаняна. Из письма Маргариты Бабаян 1904 года, хранящегося в архиве Национальной картинной галереи Армении, нам стало известно о том, что в армянской церкви Св. Иоанна Крестителя в Париже Арсену Шабаняну принадлежат два пейзажных вида на морские темы. В 2015 году мы побывали в Париже и запечатлели эти работы, которые ранее оставались неизвестными для широкой публики. В статье работы представлены с соответствующими комментариями.

Ключевые слова – марина, резьба, офорт, фреска, рисунок, станковый, живописный, графика, символика, миниатюра, салон.

ARSEN SHABANIAN'S NEWLY DISCOVERED FRESCOS IN JOHN THE BAPTIST IN PARIS

ԱՐԱ ՀԱԿՕԲՅԱՆ

This paper refers to the frescos by one of the distinguished figures of Armenian maritime painters – Arsen Shabanian. A letter written by Margarita Babayan in 1904 and archived at the National Gallery of Armenia evidences that Arsen Chabanian has painted two frescos both depicting maritime scenes in the newly built Armenian Church of John the Baptist in Paris. In 2015, Ara Hakobyan, the author of the article visited Paris and took pictures of Chabanian's 2 biblical-scene frescoes. These were yet unknown to people interested in arts. These frescos with respective comments are presented in the article.

Key words – maritime painting, carving, etching, fresco, figure painting, panel painting, artistic, graphic, symbolism, miniature, salon.